

Рукопис: **СОЦИОЛОШКО ЧИТАЊЕ ГРАДСКОГ ТЕКСТА**

Ауторке: Јелена Божиловић, доц. Филоз. факултета у Нишу
Јелена Петковић, ванр. проф. Филоз. факултета у Нишу
Издавач: ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НИШУ

РЕЦЕНЗИЈА

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Нишу одређен сам за једног од рецензената монографије СОЦИОЛОШКО ЧИТАЊЕ ГРАДСКОГ ТЕКСТА, ауторки Јелене Божиловић, доц. Филоз. факултета у Нишу и Јелене Петковић, ванр. проф. Филоз. факултета у Нишу. Прегледао сам монографију и износим следећа запажања и оцене.

Монографија СОЦИОЛОШКО ЧИТАЊЕ ГРАДСКОГ ТЕКСТА има укупно 154 страница текста, сложеног у формату А4. Литература је приказана на 8 страна, са 160 библиографске јединице. Идеја-водиља монографије је да имена улица представљају симболичке чинове којим одређена административна целина формира одређени идентитет и јача своју кохезију, али су уједно и један од важних показатеља њене културе сећања. Именовања улица увелико зависи од превладавајућих политичких околности, што показују бројни примери искоришћавања одонима у сврху афирмације специфичних политичко-идеолошких концепција и пожељних визија друштва. Зато је култура сећања у нужној вези са културом заборава, у смислу система аката којима постојеће политичке елите управљају политиком симбола на одређеном простору.

У садржинском смислу, књига се састоји од увода, четири поглавља и закључних разматрања. Прва три поглавља су теоријске природе, док је последње у целини посвећено емпиријским резултатима одговарајућем истраживању имена улица у граду Нишу. У *Уводу* се објашњавају основне функције именовања улица које се посматра не само као део административне регулације једног града, већ и као симболички чин којим он стиче одређени идентитет. У првом одељку **I ПОГЛАВЉА**, под насловом *Именовање улица у историјској ђерсејиву*, приступа се историјском приказу процеса именовања улица, од ретких градова касне антике који су имали план, преко хиљадугодишње праксе давања имена улица по делатностима која су се у њима обављала, до модерних времена када је прецизније означавање простора постало неопходност. У одељку *Друштво и ђерсејор: теоријски ђерсејуи*, тематизирају се различита општетеоријска полазишта о односу простора и ђудске егзистенције, уз прихватање становишта по коме простор не представља пасивни одраз друштвених односа, али ни кључну (револуционарну) детерминанту друштвених односа. Поднаслов *Концејџуални оквири ђроучавања имена улица* предочава нам базичне ставове различитих теоријско-истраживачких приступа темама и феноменима блиским процесу (пре)именовања улица у социологији и сродним друштвеним наукама. Посебно су елаборирани конструкти *кулџуре сећања* (унутар којих су проучаване теме попут друштвеног памћења, културе заборава, институционализације и ритуализације памћења, суочавања са прошлошћу и превладавања кривице, улоге памћења у социјалним сукобима), *идејџијеџа ђрага* (који је

тематизирао имиц града и његов дух у ширем и ужем смислу), *трагски њексѝ и урбана меморија* (који град посматра као симболичку текстуалност, односно као динамичну друштвену структуру којој се кроз здања, симболе, ритуале и праксе људи структурише колективну меморија која повезује прошлост, садашњост и будућност).

У II ПОГЛАВЉУ књиге у поднаслову под називом *Полиѝичко-идеолошка димензија именовања улица* констатује се да су градови и друга карактеристична места одавно препозната као простор за симболе у служби легитимизације неке актуелне власти. И овде се уз помоћ историјског приступа наводе примери именовања места по утицајним политичким личностима, од смрти Александра Великог до комеморативне праксе у Француској у доба револуције и Наполеона. Тиме се, тврди се у монографији, потврђује теза да је чин именовања улица заправо - политички акт којим идеолошке поруке постају део свакодневног живота и пласирају се као „природни ред ствари“. У одељку *Класификације ѝолиѝичких ѝреименовања*, теоријски су елаборирана четири макро друштвено-политичка контекста у XX веку унутар којих је (пре)именовање улица градова било најинтензивније. Први се тиче симболичке трансформације након пада нацизма, други се односи на постколонијалне земаље, трећи на демократска друштва (са два главна правца именовања улица: први се тиче расних и неких других подела, док се други односи на неолибералну комерцијализацију простора), док је у оквиру четвртог макроконтекста разматран постсоцијализам. У одељку *Кулѝурна димензија именовања улица*, анализирано је узајамно дејство културе, друштва и простора кроз урбано-семиотички приступ, при чему је акценат био како на употреби културног наслеђа тако и савремене и алтернативне културне продукције. Одељак *Родна димензија имена улица: кулѝура заборава*, уочава да се родне неједнакости испољавају и на плану градског простора који је, такође, (пре)засићен мушким фигурама, нарочито када су у питању споменичка култура, називи установа и других јавних објеката.

III ПОГЛАВЉЕ под насловом *Опис истраживања и методолошки оквир*, почиње поднасловом *Културно-историјски идентитет Града Ниша*, у коме су представљене главне карактеристике града Ниша, у намери да се, у семиолошкој традицији, социолошки прочита „текст“ овог града. Указано је, пре свега, на разноврсно и слојевито историјско наслеђе Ниша, коме се након распада СФР Југославије и пропасти социјализма, овај град окренуо у покушају трансформације сопственог идентитета. У поглављу *Социо-историјски приступ именовању улица у Нишу*, дат је осврт на процес именовања улица и других јавних простора, најпре у читавој Србији, а затим и у Нишу. Укратко, посредством одонима држава Србија је вршила надзор над именима јавних простора који се уписују у локалне средине, премда Ниш у идентитетском смислу показује и своју регионалну оригиналност. Одељак *Процедура именовања улица у Србији*, садржи назнаке о надлежностима локалних самоуправа у Србији и поступцима у процесу именовања улица. Указано је да је у Граду Нишу процес именовања улица усклађен са Уставом Републике Србије, мада су у одговарајућим одлукама присутне и неке непознанице које се тичу детаљних критеријума којима се треба руководити приликом именовања улица, као и отежаних могућности да се цивилно друштво укључи у њега, посебно мањинске и друге осетљиве групе. Одељак *Методолошки оквир истраживања*, садржи назнаке о ономе чиме се бави централни део публикације, а он се састоји у социолошком читању градског текста посредством анализе именовања и преименовања градских улица, у форми студије случаја Града Ниша. Подвучено је да се град Ниш истражује из семиолошке аналитичке перспективе, тј. као „текст у који се уписују и из кога се исчитавају разнолика друштвена значења, идеје и вредности, као позорница друштвене производње и потрошње симбола и различитих

дискурса повезаних са концептом друштвене моћи“. Указано је на (секундарне) изворе података и различите методе које су се користиле (анализа садржаја, компаративно-аналитички, историјски, биографски и статистички метод). Узорак истраживања су чиниле 1683 улице градских и приградских насеља Града Ниша, које су забележене са променама насталим до марта 2020. године. Извршена је и основна класификација одонима у шест категорија: *Географски предели и природа, Социјализам, Несоцијалистичка историја, Култура, Религија и Остало*.

IV ПОГЛАВЉЕ носи наслов *Приказ и анализа резултата истраживања имена улица у Нишу*. У њему се налази обиље података у вези са процесом именовања и преименовања у граду Нишу у посматраном истраживачком периоду. Понуђена су и веома разложна објашњења у вези са повећаним или смањеним присуством одређених догађаја или личности у именима улица. Свакако, један од најрелевантнијих резултата је тај да су у 1683 улице које су узете у анализу, оне које комеморишу личности и догађаје из света политике доминантне и чине 38,8% у укупном уделу именованих улица. Више од једне четвртине улица Ниша именовано је по елементима природе и географским пределима (29,1%), иза којих следе улице назване према личностима из области културе (23,5%). Што се тиче *Полијичко-идеолошке дименизије имена улица у Нишу*, ради се о категорији која је идеолошки хетерогена, али се у њој издвајају две групе. Прва реферише на ИИ светски рат, НОБ, партизански покрет, антифашизам, социјалистичку Југославију, идеологију социјализма, комунистичку партију и Покрет несврстаних, и ауторке је називају *Социјалистичка ђолијичка исјорија* (47,5%). Друга група имена *Несоцијалистичке ђолијичке исјорије*, садржи имена улица која чувају успомену на личности и догађаје из пресоцијалистичког и постсоцијалистичког периода Србије, али и града Ниша. Овде спадају период антике и средњег века, доба под Турцима, све српске династије, Балкански ратови и Први светски рат, Краљевина СХС, а затим и постсоцијализам (грађански ратови деведесетих година XX века и период демократизације земље након петookтобарске револуције). Притом, уочена је већа је заступљеност симбола који су повезани са несоцијалистичком историјом (52,5%), што није био случај до 2019/20. када је проценат улица названих по личностима/догађајима из времена социјализма, и оних које комеморишу несоцијалистичке догађаје био готово једнак.

Немогуће је, а и непотребно у рецензији поновити чак ни најважније резултате истраживања о коме је реч. Бројни примери, дакако, вишеструко су потврдили основну тезу да се са променама идеологије и политичким пертурбацијама у Србији, мењао и однос према називима улица у Нишу. Тако се након слома социјалистичке Југославије, у таласу ретрадиционализације поново почело са величањем периода средњовековне српске државе, док је данас овај град засићен улицама које комеморишу жртве и хероје И светског рата. По ауторкама, нови мит о грађанској демократији захтевао је да се комунизам означи као непријатељ демократије или као период вакуума који је потребно превладати. Ипак, нека имена из доба социјализма су опстала, захваљујући партији континуитета – СПС, која је и дан данас јака политичка снага и коалициона партија на власти у државним и локалним оквирима. Разлоге за опстајање социјалистичких симбола могуће је потражити и у романтизовању прошлости као контратегу приликама у садашњем друштву и његовој социо-економској несигурности. Такође, простор у коме се људи свакодневно крећу је део њихових животних рутина и биографије, из ког разлога су они и осетљиви на прописане промене које долазе од стране актуелне власти. Од осталих резултата, ваља поменути да скоро четвртина улица (23,5%) у свом називу садржи културне референце, а доминантно се славе личности из различитих области српске културе (81%). У симболизацији простора религијски симболи имају малу

заступљеност - свега 3,3%, док родна анализа потврђује родну асиметрију (мушкарце комеморише 90,5%, а жене 9,5% улица). Значајно је напоменути и да су називи улица Ниша у већој мери обојени националном и наднационалном, него локалном историјом (локалних симбола је тек једна трећина). У одељку *Преименовања улица током њосијсоцијализма*, предочава се да је у постсоцијалистичком периоду преименована 241 улица. Највећи део преименованих улица у називу је садржао географске пределе и природу (48,1%), а затим политичке симболе (36,1%). Називи са културним референцама брисани су у мањој мери (11,2%), док су религијски симболи (0,4%) заједно са другим из категорије „Остало“ (4,2%) избрисани тек незнатно. Преименовања са политичким/идеолошким предзнаком у већој мери су се одвијала у градским деловима градских општина, у ужом центру града преименовано је 13 улица, брисањем личности и датума који се повезују са НОБ-ом, бившом Југославијом и идеологијом социјализма, уз паралелну инсталацију националних симбола. Образац преименовања градских делова града и централних зона упућује на закључак да се политичке борбе превасходно воде кроз праксу „освајања“ централног градског простора, док је периферија од мањег значаја. То важи и за булеваре који као чворишта и главне осе града, имају велики симболички значај, па су обично први „на удару“ новог режима. Новоименованих улица у Нишу током постсоцијализма било је 444. Од 247 новоименованих градских и приградских улица града Ниша, највећи број њих понео име по некој од личности које су се истакле у области културе (40,5%), иза којих следе улице које комеморишу личности и догађаје из света политике (38,5%).

У *Завршним разматрањима*, сумиран је садржај претходно поменутих текстова и поновљени најзначајнији резултати истраживања.

На основу увида у писани материјал који сам узео у разматрање, сматрам да монографија *Социолошко чињање градског њексиа* с успехом анализује градске одониме Ниша, посматрајући их као релевантан извор информација не само о социо-културним већ и о политичко-идеолошким индикаторима на локалном нивоу. Тиме су се поврдиле и њене почетне теоријске премисе да називи улица представљају делове градског „текста“ из којег се могу ишчитати не само елементи идентитета неког места, већ и прошле и актуелне идеолошко-политичке слике света. На основу бројних примера и података који су допринели дубинском и свестраном приступу, показано је да доминантни симболи у именима улица у Нишу, првенствено представљају пожељне вредности помоћу којих су актуелне политичке елите настојале да легитимишу своју усвојену идеолошку матрицу. У том смислу и процеси (пре)именовања улица сагледани су не само као као сегменти урбане меморије, већ и као симболичка средства успостављања контроле над простором и етаблирања одређених идеологија и политичких интереса. Социолошко ишчитавање текстуалности града на примеру Ниша, такође, показује да култура сећања има пандан у паралелној култури заборављања која из културне меморије избацује све оно што актуелни носиоци моћи перципирају као опасност новоустановљеној симболичкој слици локалне или шире заједнице. Са разлогом је уочено да чак ни означавање јавних простора према културним референцама није вредносно и идеолошки неутралан процес, већ својеврсни „социјални инжењеринг“, што нарочито долази до изражаја приликом увођења нове комеморативне симболике. Крајњи резултат је, дакако, да је у Нишу, као и у другим градовима Србије, у процесу именовања улица у знатној мери присутан идеолошко-симболички еклектицизам (ауторке ће рећи амбиваленција, као и нехомогеност, неконзистенција и конфузија).

Држим да, како теоријски тако и емпиријски, утемељена монографија *Социолошко чињање градској* представља релеватно научно дело настало као резултат систематског рада ауторки у области социологије, посебно урбане социологије, али и социологије културе, социологије политике и неких других социолошких дисциплина. Ради се о вредном научном штиву које нам даје увид у комплексне друштвене и културне процесе, кроз испитивање узајамног дејства културе, друштва и градског простора. У њој су присутна бројна теоријска разматрања, мање или више познате социолошке категорије, појмови и концепи, али и обиље информација, чињеница и емпиријских података, што сведочи о оствареној синтези теоријског и емпиријског научног рада. Након критичког прегледа релеватне литературе, рад се фокусира на емпириско истраживање у коме готово ниједан социолошки релевантан аспект именовања улица није остао без анализе, од улоге центра и периферије, преко родне димензије до (уже) културних оријентација, укључујући чак и ретко помињану популарну културу, за коју се каже да је у одонимима Ниша „просторно и симболички скрајнута“. Рукопис демонстрира компететност ауторки у пољу социолошких знања, али сведочи и о добром познавању мултидисциплинарних приступа истраживаној тематици. Материја која је обрађена је систематски и методички конзистентно вођена и зналачки елаборирана, писана је јасним и прецизним језиком који не дозвољава двосмислице и жаргонски вишак значења. Поред читког писања, добром разумевању текста доприноси и изванредан број прикладних фотографија које сјајно илуструју оно о чему овај говори. Као таква, монографија би могла да чини део литературе за одговарајуће предмете на Департману за социологију, али и на неким другим департманима Филозофског факултета у Нишу. Такође, монографија може бити подстицајна и за студенте других друштвених наука, за културне посленике, политичаре, урбанисте, као и за ширу читалачку публику заинтересовану за политичко-идеолошке анализе и политичку историју Србије и града Ниша.

Као и многа друга научна дела вођена хуманим циљевима и надахнута демократским принципима, неки делови књиге изражавају неслагање са постојећим стањем, упућују на критику, позивају на даље промишљање неких појава, можда чак и на цивилни активизам - уколико не будемо задовољни оним што се испоставило као резултат. То од читавог текста чини релевантно штиво не само за истраживање савремене политике и актуелних социо-културних процеса у градовима и изван њих, већ и за њихово демократско утемељење и обогаћивање, за брже остварење укупне демократске политике *per se* и њен динамичнији развој.

Имајући у виду све претходно наведено, са задовољством препоручујем рукопис монографије *Социолошко чињање градској ѡексиа*, ауторки др Јелене Божиловић и др Јелене Петковић, за објављивање.

У Нишу,

10. 5. 2023.

Рецензент:

Проф. др Бранислав Стевановић

Ред. проф. Филозофског факултета у Нишу

